

ŽIGA (SIGISMUND) ZOIS,
BARON EDELSTEINSKI

slovenski
razsvetljenec in
preroditelj, podjetnik,
mecen,
naravoslovec, tehnik,
pesnik, kritik in
prevajalec
(1747-1819)

Grb rodbine Zois
(vir: <http://www.gore-ljudje.net/objava/5193/>)

1. Žiga Zois se je rodil 23. novembra 1747 kot prvi sin v očetovem drugem zakonu. Oče Michelangelo se je iz italijanske pokrajine Bergamo priselil v Ljubljano. Bil je podjetnik in zemljiški gospod, že kmalu je postal bogat trgovec z železino in svoje podjetje je razširil s kupovanjem fužin na Kranjskem. Fužina je bila prvotni industrijski obrat, v katerem so železovo rudo pretopili in s pomočjo oglja predelali v železo in jeklo. Posredovalna trgovina med italijanskimi in notranjeavstrijskimi deželami mu je omogočila hitro bogatenje. Zasluge je vlagal v širitev trgovine in fužinarstvo. V njegovi lasti so bile rudne jame in kopišča v Bohinju, fužine v Stari Fužini, Bohinjski Bistrici, Mojstrani in na Plavžu (Jesenice), gospostvo Javornik z rudnikom in fužinami na Javorniku (Jesenice) in v dolini Radovne ter železarna v Mislinji. Po nakupu fužin v Tržiču je nadzoroval skoraj vse pomembne kranjske fužine, še vedno pa je ostal predvsem trgovec, saj je zalagal s kmetijskimi pridelki tudi delavce v fužinah, kar je še povečalo dobičke. Žiga Zois, ki je od očeta prevzel celotno podjetje, velja tudi za začetnika industrijske revolucije pri nas, saj je v fužinarstvo vpeljal številne novosti.

Kako pa je bilo ime njegovi materi, Slovenki?

10			1	
----	--	--	---	--

Kappus pl. Pichelstein.

11	7	12	1	
----	---	----	---	--

Zoisova palača ob reki Ljubljanici
(vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%BDiga_Zois)

2. Široko izobražen in prežet z razsvetljensko miselnostjo se je Žiga Zois zanimal tako za naravoslovje kot tudi za zgodovino, književnost in jezikoslovje.

Ogrel se je za vodilne ideje tistega časa, za vsestransko preučevanje narave in izobraževanje preprostega ljudstva, še posebej pa za narodni prepod, za razvoj slovenskega knjižnega jezika in za njegovo uveljavitev v javnosti. Da bi uresničil svoje zamisli, je okoli sebe zbral družbo izobražencev in jih spodbujal k preporodnemu delu. Zbirali so se v Zoisovi palači na

4	12		6	
---	----	--	---	--

 v Ljubljani, kjer so snovali zamisli in program dela. Zois jih je vabil k sebi na gostije ter z njimi tehtno razpravljal, delil naloge, jim pomagal z nasveti, knjigami in denarjem.

Avtor prve, v nemškem jeziku
pisane znanstvene slovnice
slovenskega jezika
(vir: www.sivec.net)

3. Izrednega pomena je Zoisovo delo na področju slovenskega jezika.

Sam je pisal razmeroma malo, toda ob sebi je imel vrsto prijateljev, ki jim je za prenovo jezika dajal pobude in jim je bil tudi učitelj. Sprva je sodeloval z Jurijem Japljem in Blažem Kumerdejem, ki sta na novo prevedla Sveto pismo, Kumerdej pa je kasneje sestavil tudi pravopisna pravila. Za pionirsko delo v slovenski

dramatiki je pridobil Antona Tomaža Linharta. V svoj krog je povabil tudi Valentina Vodnika ter ga nagovoril k pisanju slovnice in slovarja. Vodnik je uspel napisati slovnico, slovar pa je ostal v rokopisu. Pod Zoisovim vplivom je postal prvi pravi slovenski pesnik in prvi slovenski časnikar. Pomembno delo je opravil tudi

3		12		3		11			7	12
---	--	----	--	---	--	----	--	--	---	----

, ko je v nemškem jeziku napisal Slovnico slovenskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem, ki velja za prvo znanstveno slovnico slovenskega jezika in je temelj preučevanja ljudskega govora in jezikovnega razvoja.

4. Tudi sam se je preizkusil v pesništvu, ne toliko zato, da bi preizkušal svojo nadarjenost, temveč da bi dokazal sposobnosti slovenskega jezika. Pesmi je snoval po zgledu ljudske alpske poskočnice. Iz nemščine pa je okorno poskušal prevesti daljšo balado Gottfrieda Augusta Bürgerja. Zois je iz svojega neuspeha zaključil, da slovenščina enostavno ni dovolj bogat in vzvišen jezik, da bi bila v njem lahko napisana taka umetnina. Kasneje je France Prešeren v knjižnici dobil v roke njegov prevod in ga sklenil izboljšati, kar mu je nedvomno uspelo. Njegov mojstrski prevod, ki je odlično ohranil tako vsebino kot obliko izvornika, poznamo pod naslovom

		1		12	
--	--	---	--	----	--

.

Fosil iz Doline triglavskih jezer, ki ga hrani Prirodoslovni muzej Slovenije. (fotografija: Ciril Mlinar Cic).

5. Žiga Zois je bil tesno povezan z naravo. Podpiral je raziskovanja v slovenskih gorah, saj je tako prišel do pomembnih informacij o železovi rudi. Razpisal je nagrado za tistega, ki bi prvi osvojil vrh Triglava. To se je zgodilo leta 1778, ko so na vrh naše najvišje gore stopili štirje Bohinjci in si razdelili šest cekinov nagrade.

Podprl je tudi odpravi v triglavsko pogorje leta 1795, ki sta imeli namen raziskati, kakšne kamnine sestavljajo zgornji del pogorja. Tedaj je namreč veljalo, da je spodnji del triglavskega pogorja, ki je bil bolj raziskan, nastal z usedanjem kamnin v morju, vrhnji del pa naj bi po predvidevanjih sestavljale magmatske kamnine. Z odprav so udeleženci prinesli fosile, ki so bili nesporen dokaz, da so tudi višji deli triglavskega pogorja iz kamnin, ki so nastale v morju. Med njimi so bili tudi fosilni ostanki glavonožcev, ki si jih lahko še dandanes ogledamo v razstavnici paleontološki zbirki Prirodoslovnega muzeja Slovenije.

Kako se imenujejo ti izumrli glavonožci?

To so 1 7 .

Proteus anguinus ali človeška ribica (fotografija: Ciril Mlinar Cic)

6. Bil je tudi eden prvih, ki je sistematično raziskoval človeško ribico. Popisal je njene lastnosti in ugotovil, da nima oči. Človeške ribice je pošiljal tudi drugim strokov-

njakom po Evropi, med drugim na cesarski Dunaj. Tam se je s človeško ribico znanstveno ukvarjal znameniti Karl Franz Anton Ritter von Schreibers, ki jo je prvi natančno anatomsko preučil. Zois je imel leta 1803 v svojem kabinetu v palači na Bregu v Ljubljani dva primerka človeške ribice iz Vira pri Stični. Znameniti naravoslovec Linné mu je namignil, naj ju opazuje vsaj štiri leta, da bo ugotovil, v katero žival se bosta razvila. Ker se to po štirih letih to ni zgodilo, je Zois potrdil svojo domnevo, da pri človeški ribici ne pride do preobrazbe.

Kako se imenuje pojav, ko živali postanejo spolno zrele v stadiju ličinke, kot je to primer pri človeški ribici?

To je 1 8 5 7 3 .

Notranjščina liceja leta 1831, kjer so bile razstavljene prve muzejske zbirke.

7. Žiga Zois je zasnoval za tedanje čase eno pomembnejših zbirk mineralov, rud, kamnin in fosilov. Ekspozate je imel razstavljene v drugem nadstropju svoje

trinadstropne palače v Ljubljani. Zbirka je že tedaj privabljala številne izobražence, saj je bila znana v celotni Evropi. Zois je namreč minerale ne samo kupoval, temveč tudi menjaval z drugimi zbiralci. Po njegovi smrti je zbirka postala ustanovna zbirka

prvega muzeja na Slovenskem. Ustanovljen je bil leta 1821, za javnost pa so ga odprli deset let zatem. Imenoval se je

11 12 3 8 8 1 .

MUZEJ. Danes hrani Zoisovo zbirko mineralov, rud, kamnin in fosilov Prirodoslovni muzej Slovenije, ki je eden od naslednikov prvega slovenskega muzeja. Na ogled je del mineraloške zbirke z nekaj več kot 300 razstavljenimi primerki.

Slika: Geronticus eremit (fotografija: Tomi Trilar)

8. Manj znano je, da se je Žiga Zois ukvarjal tudi s ptiči. Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani hrani dva zvezka njegovih s svinčnikom

napisanih zapiskov pod naslovom *Aves terrestres* (Kopenski ptiči). V drugem zvezku so prvič sistematično zapisana slovenska imena za večino tedaj živelih oziroma poznanih vrst ptic na Kranjskem. Med drugim najdemo tudi ime ptice z latinskim imenom *Geronticus eremit*, ki je danes ena najbolj ogroženih ptic na svetu. Nekoč je verjetno živela tudi pri nas. Zois jo je poimenoval po delavcu, ki je nekaj vzdrževal velike kamnite vodne pregrade na rekah in ob splavljanju lesa odpiral zapornice.

To je 11 2 12 .

Pripravili:

Lucija Hočvar, koordinatorka projektov
Zavod Žiga Zois, Ljubljana
dr. Staša Tome, muzejska svetovalka
dr. Miha Jeršek, muzejski svetovalec
Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana

Končno geslo:

1 2 3 4 5 6 2 7 8 3 Š 10

11 12 2 1 3 8 C

Tako je tudi naslovila njegov biografski roman avtorica Tita Kovač.

Viri:

http://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%BDiga_Zois
Enciklopedija Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001.
Faninger E.: Baron Žiga Zois in njegova zbirka mineralov.

Ljubljana: Prirodoslovni muzej Slovenije, 1983.
Kovač Tita: (...), zgodovinski roman. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979.